

LUND UNIVERSITY

Utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet

Persson, Anders; Johansson, Roger

Published in:

Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang

2014

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Persson, A., & Johansson, R. (2014). Utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet. I A. Persson, & R. Johansson (Red.), *Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang: utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet* (s. 9-22). Institutionen för utbildningsvetenskap, Lunds universitet.

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4437902&fileId=4437905>

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet

Anders Persson & Roger Johansson

Utbildningsvetenskap kan definieras på olika sätt. Karin Fransson & Ulf P. Lundgren diskuterar exempelvis själva begreppet utbildningsvetenskap och hur det successivt vuxit fram som dels ett organisatoriskt sätt att hantera behovet av mer, dels en beteckning på en viss sorts utbildningsforskning. Behovet av mer utbildningsforskning har allmänt att göra med utbildningsverksamhetens tillväxt i senmoderna samhällen och mer specifikt de senaste 20 årens många olika försök att förändra utbildningsinstitutioner i samhället. Skolans, läraryrkets och lärarutbildningens förvetenskapligande under samma period har haft och har stor betydelse för vilken sorts utbildningsvetenskaplig forskning som det satsats och satsas på. Inriktningen på statliga utbildningsforskningssatsningar under nämnda period, har färgats av detta förvetenskapligande och i synnerhet har då forskning med didaktisk, ämnesdidaktisk och praxisnära inriktning kommit att ses som viktig. Samtidigt innefattas också annan forskning med utbildning som studieobjekt i utbildningsvetenskapen och slutsatsen av Fransson & Lundgrens studie av hur utbildningsvetenskapen begreppsliggörs och realiseras blir därför att utbildningsvetenskap är ett samlingsbegrepp som "... innesluter olika inriktningar av forskning om utbildning" (2003 s. 105). Andra har försökt att också bestämma utbildningsvetenskap innehållsligt och Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté definierar utbildningsvetenskap som "forskning om bildning, utbildning, undervisning och lärande" (*Forskningsinriktning för utbildningsvetenskap 2013*). Donald Broady med medarbetare, som gjort en inventering av svensk utbildningsvetenskaplig forskning, använder en snarlik men aningen bredare definition: "forskning om bildning, utbildning, undervisning, fostran och lärande" (Broady m.fl. 2011). Dessa definitioner är deskriptiva och säger möjligen mer om utbildningsvetenskapens utbredning än dess specifika innehåll. En fråga som dessa mycket vidsträckta definitioner aktualiserar är om utbildningsvetenskapen innefattar *alla* inriktningar av utbildningsforskning?

Ett sätt att närma sig den frågan är att som Berit Askling diskutera utbildningsvetenskapens innehåll i ljuset av styrning och förändring av lärarutbildning och lärarprofession och konstatera att det också finns en tendens att definiera utbildningsvetenskapens kärnområden som "de områden som är centrala i yrkesutbildningen till lärare" (Askling 2006). Dennis Beach (2011) har tagit ett steg vidare och problematiserat utbildningsvetenskapens institutionalisering genom att visa hur den står i rela-

tion dels till strider mellan olika vetenskapliga discipliner, dels till skolhuvudmäns ökade ambitioner att styra utbildningsverksamheter. Vi vill understryka att det förmodligen är svårt att förstå vad som menas med utbildningsvetenskap, dess innehåll och framväxt utan referens till försöken att just öka skolans, lärarutbildningens och lärares styrbarhet. Med senare års *lansering* av John Hatties i många fall utmärkta metaanalyser av utbildningsforskning med hjälp av slogans som: ”den största evidensbaserade studien om vad som *faktiskt fungerar* i skolan” (på omslaget till Hattie 2012, vår emfas) försöker olika aktörer göra utbildningsvetenskapens väg ännu litet smalare. Genom sådan lansering skapas förväntningar på forskning som ibland är helt felaktiga eftersom forskning kan leverera lösningar på vetenskapliga problem men sällan lösa upp konflikter inom starkt konfliktpräglade områden. Forskning tilldelas ett slags domarroll i politiskt-ideologiska konflikter som är orealistisk och som många forskare helst inte vill ikläda sig.

I synnerhet lärarutbildning kom efter kommunaliseringen av skolväsendet och den begynnande tillväxten av så kallade friskolor i början av 1990-talet, att användas som ett av mycket få innehållsliga instrument för statlig styrning av skolan. Ett lärosätets närhet till lärarutbildning tenderar därför också att bli styrande för vad slags och möjligen också hur mycket utbildningsvetenskaplig forskning som utvecklas vid lärosätet. Kopplingen till lärarutbildningen har under senare år haft stor betydelse för utvecklingen av viss utbildningsvetenskaplig forskning. Sådan forskning har vuxit fram till följd av dels särskilda satsningar på utbildningsvetenskaplig forskning genom den utbildningsvetenskapliga kommitté som inrättades 2001 inom Vetenskapsrådet, dels genom att lärarutbildningarna vid i runda tal 25 av landets lärosäten underkastats en sträng utvärderingsdisciplin¹ från Högskoleverkets (från och med 2013 Universitetskanslersämbetet) sida. Utvärderingarna och examenstillståndsprövningarna sedan 2004 har haft fokus på andelen disputerade lärare och förekomsten av utbildningsvetenskaplig forskning inom lärarutbildningen. I synnerhet andelen disputerade universitetslärare i lärarutbildningen kom att bli framgångskriteriet framför andra i Högskoleverkets utvärderingar 2004 och 2007 och har resulterat i åtminstone tillfälliga, kvantitativa vetenskapliga förstärkningar av lärarutbildningarna. Som Berit Askling visar i sin epilög till denna antologi har emellertid en rad ”icke-linjära, aktörs- och kontextbundna förändringsprocesser” modifierat ursprungliga reformintentioner. Bland de ”brokiga uppdragsmottagare” som på landets lärosäten förväntas

1 Sträng därför att den, både i fråga om intensitet och detaljreglering, inte har sin like när det gäller någon annan utbildning inom det högre utbildningsväsendet i Sverige. Kritiken av Högskoleverkets (nuvarande Universitetskanslersämbetet) utvärderingar har stundtals varit skarp, som i exempelvis ett pressmeddelande från Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) med anledning av dåvarande Högskoleverkets utvärdering av landets lärarutbildningar 2007 där följande besvärliga frågor ställdes: ”Varför är andelen disputerade lärare i Gävle, 34 procent, ’otillfredsställande låg’ när genomsnittet i landet är 35 procent och fem andra lärosäten får godkänt för 30 procent eller lägre? Varför är 13 procent disputerade lärare i Blekinge för litet, när Mittuniversitetets 9 procent anses helt i sin ordning? Varför är andelen disputerade lärare i läkarutbildningen för ointressant för att ens mätas?” (*Sveriges lärosäten underkänner Högskoleverkets granskningar* 2008). Pressmeddelandet bygger på Olausson et al. 2008.

förverkliga politiska intentioner när det gäller utbildningsvetenskap finns den nystartade Institutionen för utbildningsvetenskap vid Lunds universitet.

Utbildningsvetenskaplig forskning i frånvaro av lärarutbildning

Lärarhögskolan i Malmö var en del av Lunds universitet fram till 1998, då den inordnades i nystartade Malmö högskola. I samarbete med Högskolan Kristianstad blev Lunds universitet 2011 återigen ansvarigt för en lärarutbildning, en ämneslärarutbildning som startade med examenstillstånd i ämnena engelska, historia, samhällskunskap och svenska. Föreliggande antologi syftar till att spegla utbildningsvetenskaplig forskning vid eller associerad med Lunds universitet. Givet det faktum att Lunds universitet inte haft ansvar för lärarutbildning sedan 1998, kan de 24 forskningstexter som här presenteras ses som ett slags naturligt experiment som kan lockas att säga något om vad frånvaron av lärarutbildning har inneburit för den utbildningsvetenskapliga forskningen. Hur utvecklades den utbildningsvetenskapliga forskningen vid Lunds universitet under de 15 åren utan egen lärarutbildning? Det skulle naturligtvis krävas omfattande och djupa undersökningar för att fullt ut kunna besvara denna fråga och det har vi inte möjlighet att göra här och framför allt inte nu. Men vi kan trots allt reflektera över vad ett svar på frågan skulle behöva ha för ingredienser och hur de utbildningsvetenskapliga forskartexter som presenteras i denna antologi kan bidra till svaret.

För det första sammanfaller perioden 1998-2011, som redan nämnts, med en rad nationella och lärosätesbaserade satsningar på utbildningsvetenskaplig forskning. Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté bildades i början av perioden som ett led i en riktad satsning på utbildningsvetenskaplig forskning, som åtminstone var tänkt att öka lärarutbildningarnas forskningsresurser. Senare kom svagheter i de många lärarutbildningarnas forskningsanknytning att uppmärksammas allt intensivare, inte minst då lärarutbildningarna utvärderades 2004 och 2007. Utvärderingarna resulterade i att många lärosäten kraftsamlade och ökade lärarutbildningarnas forskningsresurser, åtminstone under den period då den bristande forskningsanknytningen uppmärksammades som mest.

För det andra kom det under perioden att fokuseras på lärarutbildningsrelevant forskning, såsom ämnesdidaktisk forskning men också forskning inom områden som täcks av vad som i den senaste lärarutbildningen kallas den utbildningsvetenskapliga kärnan (tidigare "allmänt utbildningsområde" och "praktisk pedagogisk utbildning" eller liknade). Den utbildningsvetenskapliga forskningens koppling till lärarutbildning utgjorde också ett kriterium vid bedömningen av forskningsansökningar till Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté under en del av 15-årsperioden. Som Askling (2006) har visat kom utbildningsvetenskaplig forskning i hög grad att definieras och praktiskt hanteras via närhet till lärarutbildningen.

För det tredje har skolans kris fördjupats under perioden och skol- och praxisnära forskning har kommit att identifieras som en viktig faktor för att vända skolans negativa utveckling. Därför har lärosäten med lärarutbildning etablerat organisatoriska strukturer för samarbete med och i många fall konkreta forskningssamarbeten mellan skolhuvudmän – i verkligheten mest kommunala skolhuvudmän – och forskare nära lärarutbildningen.

Under perioden 1998-2011 har Lunds universitet som lärosäte stått utanför dessa tre för utbildningsvetenskaplig forskning relevanta skeenden. Inte desto mindre har det emellertid under perioden funnits ett antal miljöer inom universitetet där det bedrivits utbildningsvetenskaplig forskning eller bedrivits verksamhet som ökar behovet av sådan forskning. Det gäller exempelvis den musikpedagogiska forskningen och musiklärarutbildningen vid universitetets konstnärliga fakultet och den kognitionsvetenskapliga forskningen vid Lunds universitet. Det gäller vidare rättsociologernas forskning om skolledarskap, licentiat-forskarskolor i historiedidaktik, svenska med didaktisk inriktning respektive de främmande språkens didaktik, pedagogisk forskning vid först Pedagogiska institutionen och sedan vid den pedagogiska avdelningen inom Sociologiska institutionen, där det bedrivits utbildningssociologisk forskning av varierande intensitet sedan 1960-talet samt, slutligen, de nyligen inrättade forskarutbildningarna i naturvetenskapens didaktik vid naturvetenskapliga fakulteten och i pedagogisk utveckling inom teknikvetenskaper vid Lunds tekniska högskola. Den högskolepedagogiska utvecklingsverksamheten har vidare under perioden ökat behovet av utbildningsvetenskaplig forskning som rör universitets egen ämnesundervisning, handledning och bedömning, det senare i synnerhet efter Bologna-reformen 2007.

För att sammanfatta det ovan sagda kan vi konstatera att det vid Lunds universitet har funnits och finns en utbildningsvetenskaplig forskning som sedan slutet av 1990-talet levt och utvecklats under andra villkor än sådan forskning vid de många lärosätena med lärarutbildning. Den starka kopplingen av forskningsresurser till lärarutbildning har påverkat forskningens innehåll och att den utbildningsvetenskapliga forskningen vid Lunds universitet stod i ganska hög grad organisatoriskt och diskursivt vid sidan av denna påverkan. Innehållet i föreliggande antologi speglar dessa förhållanden. Forskningen är på många sätt relevant för men ganska löst kopplad till lärarutbildningen.

Antologins innehåll

De flesta författarna i denna antologi skriver om det som de gör eller har gjort forskning om och har själva valt sitt ämne inom en utbildningsvetenskaplig ram.² De tar i

2 Författarna i antologin fick följande instruktion från redaktörerna när det gäller textens karaktär: "Antologibidragen bör ha en textkaraktär som är vetenskaplig samtidigt som den vänder sig till en mångvetenskaplig läsekrets. I de enskilda bidragen bör vetenskapligt djup eftersträvas. En tumregel skulle kunna vara: Som sociolog (eller vilken vetenskaplig tillhörighet man nu har) skriver jag i denna antologi *som* en sociolog, men inte enbart *för* sociologer. Att skriva för en mångvetenskaplig läsekrets innebär inte att förenkla i onödan, utan snarare att förklara."

de flesta fall och huvudsakligen ett vetenskapligt perspektiv, inte ett lärarutbildningsperspektiv, lärarperspektiv, professionsperspektiv, måluppfyllelseperspektiv, skolutvecklingsperspektiv, elevperspektiv, förändringsperspektiv eller annat perspektiv. I det följande, kanske hopplösa men stimulerande, försöket att tematisera samtliga antologins bidrag har vi utgått från det vi uppfattat som respektive texts grundbult, den bult utan vilken texten varken håller samman eller blir begriplig. Flera grundbultar har sedan sammanfogats till teman och dessa har fått styra antologins disposition.³ I det följande sammanfattas samtliga antologins bidrag under de rubriker som används för att tematisera bokens olika kapitel: lärande, utbildning, framgångsvägar, utmanade normer, förutsättningar och inramningar

LÄRANDE – begriplighet, forsknings- och lärandeinstrument, förståelse, digitala läromedel, kunskapsinnehåll

Camilla Forsberg analyserar texter som svenska myndigheter publicerar för att öka texternas begriplighet och därmed läsarnas möjligheter att ta del av innehållet. Här träder myndigheten fram som pedagog som vill att alla medborgare ska begripa dess information. Forskning visar dock att de lättlästa texterna, trots benämningen, kan vara svårlästa. Att framställa lättlästa myndighetstexter är problematiskt på flera sätt: det finns inte någon enhetlig definition av begreppet lättläst, överdriven användning av språkliga uttryckssätt som generellt är lättlästa kan få motsatt effekt, olika lättlästa faktorer kan motverka varandra och olika personer som behöver lättlästa texter har olika behov av textbearbetning. Slutsatsen blir att rekommendationer om språklig utformning av lättlästa texter inte kan användas automatiskt utan måste anpassas till det aktuella sammanhanget, där syfte, texttyp, publiceringsställe, läsarens behov och kunskaper om såväl texter som myndigheter är betydelsefullt.

Agneta Gulz & Magnus Haake poängterar i sitt bidrag betydelsen av forskning och utveckling om digitala läromedel med två olika men tätt förbundna syften: dels med syftet att ta fram digitala läromedel av hög kvalitet och med pedagogiskt mervärde, dels med syftet att använda digitala läromedel som forskningsinstrument i strävan att nå nya kunskaper och insikter om lärande och lärprocesser. I funktionen som forskningsinstrument är digitala läromedel unika genom möjligheten att mycket nära och i realtid kunna följa elevers val och ageranden i autentiska lärsituationer och genom möjligheten att här även samla information om elevernas meningsskapande av en lärsituation.

3 Klassifikationer är alltid ofullgångna och andra sätt att klassificera är alltid möjliga (Bowker & Star 2000), så också när det gäller dispositionen av denna antologi.

Peter Gärdenfors argumenterar för att den bästa formen av lärande är den som leder till förståelse. När man förstår kan man tillämpa kunskapen på nya problem och hans tes är att förståelse innebär att man kan se mönster. Förståelse bygger på att de teoretiska variablerna i ett kunskapsområde förankras i en konkret erfarenhet. Att visa hur man gör och att berätta, gärna med liknelser, är två allmängiltiga metoder för att skapa förståelse. Informationsteknologin är också ett kraftfullt verktyg för att skapa förståelse, exempelvis genom olika visualiseringar. En lärare kan stödja en elevs förståelseprocess genom att ge eleven relevant feedback. Man kan också motivera eleverna genom att låta dem arbeta inom ett kunskapsområde innan de teoretiska sambanden presenteras. På detta sätt utvecklas deras metakognition och de blir förberedda för framtida lärande.

Björn Sjödén diskuterar i sitt bidrag hur man kan granska digitala läromedel på kognitionsvetenskaplig grund, med ett urval exempel hämtade från grund- och gymnasieskolan. Tidigare forskning inordnar digitala läromedel i olika funktionella kategorier och har formulerat bedömningskriterier för hur de kan stötta elevers lärande, exempelvis genom att styra uppmärksamhet och djupbearbetning. Men det saknas ett ramverk för att jämföra och bedöma enskilda digitala läromedel med hänsyn till både detta och lärarens kunskap. Författaren föreslår därför en inramning av digitala mervärden i tre kontexter: hur information visas på datorn (representation), hur systemet återkopplar till elevens kunskap och aktivitet (interaktion) respektive hur läromedlet öppnar för nya sociala förhållningssätt och kontroll över lärandet (social positionering). Bra digitala läromedel erbjuder en variation av sätt att angripa kunskapsmaterial som frigör resurser för läraren att fokusera på större mål i undervisningen.

Lennart Svensson visar i sitt bidrag att det inom forskningen om undervisning/lärande har funnits en uppdelning i forskning om undervisning som utbildnings- och läraraktivitet å ena sidan och lärandes lärande å andra sidan. Inom båda områdena har intresset i hög grad gällt undervisningens respektive lärandets resultat. Forskningen bör emellertid i ökad utsträckning integrera kunskap om undervisning och lärande i en helhetssyn på undervisning/lärande. För att nå en sådan integrerad kunskap bör kritiska aspekter av och skillnader i undervisningens/lärandets kunskapsinnehåll fokuseras. Interaktion och aktivitet behöver förstås i både ett sociokulturellt och individuellt sammanhang med fokus på aktörernas relation till kunskapsobjekten. Språkanvändningen är central i undervisning/lärande, inte enbart som kommunikationsmedel utan som uttryck för individuell (och kollektiv) kunskapsmässig relation till omvärlden.

UTBILDNING – läroplansreform, teoriundervisning, kunskapsutveckling, komplexitet

Åsa Lindberg-Sand visar i sitt bidrag att införandet av mål- och resultatstyrda läroplaner var en viktig del av den högre utbildningens s.k. Bologna-process. Hon beskriver och analyserar denna europeiska läroplansreform och utvecklingen inom svensk högre utbildning används som en fallstudie. Att använda läranderesultat (*learning outcomes*) för att samordna examensnivåer och studievägar mellan olika länder, vilket är ett av Bologna-processens syften, kan betraktas som en framgångsrik social innovation. Idag omfattar *The European Higher Education Area* (EHEA) 47 nationer. Men vilka krav har reformen ställt på universitetens läroplanssystem och vilka svårigheter måste de tackla för att kunna förverkliga en sammanhängande mål- och resultatstyrning av sina utbildningar? Sverige har framhållits som ett gott exempel på en lyckad reform, men en närmare analys visar att svårigheterna varit många och att förändringarna i flera fall varit ytliga. Men frågan är ändå om inte styrning genom läranderesultat kommit för att stanna. För yngre akademiker är det idag självklart att ställa sig frågan: Vad ska studenterna kunna efter min kurs?

Liviu Lutas utmanar, med utgångspunkt från empiriska exempel från sin egen undervisning, åsikten att litteraturteori inte bör läras ut på gymnasienivå. Den franske litteraturteoretikern Todorov menar att lärare på den nivån bör ägna sig åt att undervisa om litterära verk och inte om teori, vilken endast bör användas som ett osynligt verktyg, annars hämmar man gymnasieelevernas intresse för litteratur. Till skillnad från Frankrike har litteraturteori och kritisk läsning i Sverige varit anmärkningsvärt frånvarande begrepp i kursplanerna för gymnasieämnet svenska de senaste 40 åren, inte minst som Skolverket har valt att grunda litteraturundervisningen på en annan pedagogisk modell. Den hypotes som testats på elever i franska, spanska och filmkunskap på gymnasiet är att litteraturteori faktiskt kan användas med positiva resultat på gymnasienivå, närmare bestämt kan eleverna nå bredare och djupare insikter om teorin används jämsides med läsning av skönlitterära verk.

Helén Persson frågar i sitt antologibidrag varför det är bra att läsa historia. Vad kan en historiker som andra inte kan? Hur kan kunskapsutveckling i ämnet beskrivas? Utgångspunkten är historieämnets två ansikten; dels det vetenskapliga utforskandet av det förflutna, dels individens behov av att söka sig bakåt utifrån frågor i nuet. Vi har ett historiemedvetande med vilket vi orienterar oss i tid. Frågan är hur detta historiemedvetande kan kvalificeras och utvecklas på ett sätt som förenar vetenskapens krav med individens sökande efter mening. Utifrån historievetenskapliga, historiedidaktiska och pedagogiska perspektiv är ett första tentativt svar, att kunskapsutveckling i historia kan beskrivas som en typ av medvetandeförändring eller ett nytt, mer kvalificerat, sätt att orientera sig i tid – utifrån kunskaper om det förflutna och tolkningar som gör kunskaperna meningsfulla ur flera olika tidsperspektiv.

Kristian Stålné konstaterar i sitt bidrag att en viktig uppgift i den högre utbildningen är att utbilda studenter som kan hantera komplexa samband och lösa komplexa problem. Därmed blir det relevant att kunna utvärdera kursinnehåll med avseende på komplexitet samt studenters förmåga att tillgodogöra sig ett komplext innehåll och kunna ge uttryck för detta i form av ett läranderesultat. Syftet med bidraget är att introducera och jämföra två teorier för att bedöma komplexiteten i läranderesultat: SOLO-taxonomin och Model of Hierarchical Complexity (MHC). Jämförelsen mellan SOLO-taxonomin och MHC görs dels genom att definitionerna och beskrivningarna av respektive teoris stadier jämförs, dels genom att typexempel för stadier enligt SOLO-taxonomin utvärderas enligt MHC. De båda teorierna kan ses som kompatibla, samtidigt som MHC kan sätta in SOLO-taxonomin i ett vuxenutvecklingspsykologiskt sammanhang och ytterligare understryka vikten av att utveckla studenternas förmåga till komplext tänkande.

FRAMGÅNGSVÄGAR – väljande, medelklasskultivering, betyg

Torbjörn Hjort, Teres Hjärpe & Alexandru Panican tar i sitt bidrag sin utgångspunkt i att det nyliberala tänkesättet fått genomslag i utbildningssystemet och att medborgaren i en kontext av en generellt ökande välfärdspluralism ställs inför betydligt fler val än tidigare. I kapitlet uppmärksammas den period som föregår gymnasiestudier då grundskoleelever med stöd från skolpersonal måste avgöra sin fortsatta studieväg och författarna analyserar hur rektorer och studie- och yrkesvägledare reflekterar kring sin roll utifrån den ökade valfriheten till gymnasieskolan. Empirin omfattar elva semistrukturerade intervjuer. Slutsatsen är att det finns en osäkerhet i hur skolpersonalen ska förhålla sig till gymnasievalet. Det har skett en glidning från i huvudsak information till vägledning. Dessutom finns förväntningar om att matcha elevens preferenser och förutsättningar med det utbud av program och skolor som erbjuds, vilket gör att skolpersonalen dessutom får ta på sig en mäklarroll.

Ylva Hofvander Trulsson presenterar en partiell metaanalys med studier från Sverige, Norge, Storbritannien och USA. Teman som binder samman studierna är föräldrars olika strategier och sociala stöd för att skapa goda förutsättningar för barns etablering i samhället. "Barnet som investering" problematiseras i ljuset av Lareaus (2003) begrepp "concerted cultivation". Två teman är gemensamma för urvalet av studier: 1. fritidslärandets betydelse för talangidentifiering och barnets positionering i förhållande till föräldradiskurser om samhällsutveckling; 2. medelklassens konsensustänkande kring värden som barnen ska tillägna sig för att förfina sin position eller skapa förutsättningar för intergenerationell mobilitet och 'klassåterresa'.

Pia Rosander påpekar i sitt bidrag att kunskap om vilka förmågor som påverkar studieresultat har viktiga praktiska konsekvenser för lärande och utbildning och att

de s.k. icke-kognitiva förmågorna på senare tid har fått större uppmärksamhet för att förutsäga framtida prestationer. Kapitlet sammanfattar tre empiriska studier där syftet var att undersöka hur personlighetsegenskaper – baserat på *Big Five* (Neuroticism, Extraversion, Öppenhet, Samstämmighet och Samvetsgrannhet) och inlärningsstilar (djup- respektive ytinlärning) – predicerar betyg, efter kontroll av IQ hos gymnasieelever. Resultatet av både tvärsnittsstudierna och den longitudinella studien bekräftar den prediktiva validiteten för Samvetsgrannhet, Extraversion och Neuroticism. Könsskillnaderna i en av studierna pekar på att flickor missgynnas om de använder djupinlärning.

UTMANADE NORMER – modernisering, genusperspektiv på matematikdidaktik, samhällskunskapsämnets legitimitetskris, normkritik

Lars Berggren & Roger Johansson beskriver skolans roll i danificeringen av Grönland i samband med att Grönland år 1953 fick status som likaberättigad del av Danmark efter att ha koloniserats sedan tidigt 1700-tal. Ungefär samtidigt antogs en ny skolplan. Skolan ställdes under staten efter att tidigare ha varit en kyrklig angelägenhet. Grönländarna skulle bli danskar bland annat genom att i ökad utsträckning tillägna sig det danska språket. Syftet med texten är att närmare undersöka hur skolan tänktes in i moderniseringsprocessen under åren närmast före och efter det att Grönland upphörde att vara en dansk koloni. Materialet är bland annat rapporter från de skolkonsulenter som besökte skolor på olika orter. I dessa gav de en diskursiv bild av hur de såg på samhällsutvecklingen i en tid av stora förändringar. Nyckelbegrepp för att förstå förändringarna i denna brytningstid är skola, språk, religion, disciplinering, centralisering, tradition och historia.

Gerd Brandell beskriver den omfattande internationella forskning som anlägger ett genusperspektiv på matematikutbildning. Ett tema har varit studiet av könsskillnader när det gäller prestationer, attityder och deltagande. I kapitlet illustreras hur dessa skillnader ser ut idag och hur de har utvecklats. Matematiken som ämne diskuteras också. Könstereotypa föreställningar om matematiken som en manlig domän lever kvar trots att flickor presterar lika bra eller bättre än pojkar. Feministiskt inspirerade forskare visar hur lärares uppfattningar om ämnet, undervisningen och den ideala matematikeleven påverkar interaktionen med elever på ett sätt som kan missgynna flickor. Interventionsstudier presenteras där synen på skolmatematiken breddas samtidigt som undervisningen ändras så att den passar bättre för fler elever, speciellt för fler flickor.

Peter Gustavsson diskuterar i sitt bidrag den legitimitetskris som samhällskunskapen, och i viss mån närliggande humanistiska skolämnena som historia och religions-

kunskap, befinner sig i sedan ett antal år tillbaka. Tillspetsat kan krisen beskrivas som att samhället inte längre behöver samhällskunskapen. Samhället behöver nu bara ämnet i en förenklad, partikulär och idealistisk form. Samhällskunskapens legitimitet i den moderna välfärdsstatliga utbildningskonceptionen kan förstås utifrån begreppen universalism och normativitet. Ämnets legitimitetsproblem uppkommer i och med etablerandet av en senmodern nyliberal utbildningskonception där begreppen partikularism och avpolitisering är centrala. Texten avslutas med ett förslag på hur ämnet kan återta sin sociala och politiska funktion genom att anamma en kritisk realistisk samhällsteoretisk utgångspunkt.

Irina Schmitt argumenterar för normkritiska och icke-förtryckande sätt att tänka inom undervisning och lärande. Efter en diskussion av argument som förs för och emot antidiskriminerings- och normkritiskt arbete i skolan presenteras några normkritiska pedagogikers teoretiska utgångspunkter. Därefter presenteras översiktligt de regler som gäller för icke-diskriminering och inkludering i skollagen och läroplanen och deras begränsningar diskuteras. Att lära sig om normkritiska och icke-förtryckande pedagogiker kan ge framtida lärare verktyg för analys av såväl sina ämnen som sina arbetsplatser och redskap för solidaritet med både elever och andra lärare samt för motstånd där det behövs. Det är elevernas och studenternas rättighet att få tillgång till metoder att lära och till kunskap som ingår som en del av ett demokratiskt samhälle - lokalt, regionalt och globalt.

FÖRUTSÄTTNINGAR – handlingsutrymme, internationalisering, skrivande, forskningsbaserad

Anna Houmann beskriver hur forskningsmetoder och resultat kan implementeras och tillämpas i lärarutbildning genom att använda livsberättelser som ett sätt att utveckla handlingsutrymme. Handlingsutrymme definieras som att ha möjligheter och kunskap att göra egna professionella bedömningar och val i det dagliga arbetet. Kapitlet avser att visa hur de studerandes egen biografi kan användas i lärarutbildning för undervisningssyften. Genom att låta studenterna bygga modeller, som gestaltar den mångdimensionella lärarrollen, och använda dessa som nycklar till studenternas livsvärld kan de berätta för varandra och gemensamt analysera centrala sammanhang. På så sätt deltar de studerande i en undersökande process som kan knytas till många olika ämnesinriktningar.

Jan-Olof Nilsson konstaterar i sitt kapitel att lärarutbildningen tillhör de minst internationaliserade högre utbildningarna, samtidigt som skolan blir allt mer internationell och mångkulturell och internationalisering har hög prioritet inom högre utbildning generellt. Det är också förvånande att det i stort sett inte bedrivs någon forskning alls när det gäller lärarutbildning och internationalisering, samtidigt som det från myndigheter klart slagits fast att lärarutbildningen måste internationaliseras

i högre utsträckning. Mot den bakgrunden diskuteras först internationalisering och högre utbildning generellt – t.ex. olika definitioner och motiv för internationalisering. Sedan specialstuderas lärarutbildningar, inledningsvis ur ett mer internationellt perspektiv för att sedan fokusera på lärarutbildning i Sverige. I texten refereras till olika statliga utredningar, som klart markerat behovet av en ökad internationalisering av lärarutbildningarna i Sverige. Bidraget avslutas med ett antal förklaringar till varför lärarutbildningar är mindre internationaliserade, samt en diskussion av olika förslag till hur internationaliseringen kan öka.

Susanne Pelger belyser naturvetarstudenters skrivande i examensarbetet, och de förutsättningar som ges för att målen för deras skriftliga färdigheter ska uppnås under utbildningen. Studentens förmåga att skriva speglas här genom lärarens respons. Det som studenterna lyckas bra med, både när de skriver om sitt projekt för ämnesspecialister och för en bredare läsekrets, är att anpassa språkstilen till målgruppen. Däremot brister i båda fallen förmågan att bredda perspektivet, generalisera och sätta in detaljer i ett större sammanhang. En varierad skrivträning, där studenten får öva sig att anta olika perspektiv och abstraktionsnivåer, skulle därför främja färdighetsutvecklingen. En annan slutsats av denna studie är att skrivträning bör följas av respons, och att respons som är tydlig, positiv och specifik har bäst förutsättningar att stödja skribentens utveckling.

Anders Sonesson, Pia Strand, Christina Gummesson, Eva Nordmark & Gudrun Edgren har inventerat den utbildningsvetenskapliga forskning som bedrivits och publicerats av lärare vid Medicinska fakulteten vid Lunds universitet. De redogör kort för ett femtiotal publicerade arbeten, vilka kategoriseras under följande rubriker: Curriculum och utbildningsutvärdering; Fallbaserad undervisning – problem-baserat lärande och casemetodik; Examination, bedömning och återkoppling; samt Verksamhetsförlagd utbildning. I de allra flesta fall har författarnas undervisningspraxis varit objekt för studierna och forskningen har haft som syfte att tillämpas i utvecklingsarbete. Med den kännedom författarna har om medicinska fakulteten konstaterar de att mycket kommit till användning. Den utbildningsvetenskapliga forskningen vid fakulteten kan därför ses som *Scholarship of Teaching and Learning*, dvs. forskningsbaserad utveckling av undervisning och lärande.

INRAMNINGAR – metakognition, mikrokulturer, *framing*, dissociation

Jana Holsanova, Marcus Nyström & Kenneth Holmqvist presenterar ett nytt pedagogiskt verktyg (EyeLearn) som baseras på ögonrörelsemätningssmetoden och används som stöd för motivation, metakognition och lärande. Genom visualiseringar av ögonrörelser kan man följa problemlösningsprocessen, ge stöd till lågpresterande elever, förbättra elevers metakognitiva förmågor och studieteknik, plocka fram ex-

empel på framgångsrika och mindre framgångsrika strategier, motivera elever genom att engagera dem i jämförande diskussioner om alternativa lösningar samt anpassa digitala läromedel efter elevernas förmåga och preferens. Verktuget stödjer därmed interaktivitet, ger återkoppling till eleven, respekterar individernas lärtilar, erbjuder former av samarbete och stödjer metakognition.

Katarina Mårtensson & Torgny Roxå argumenterar i sitt bidrag för värdet av ett sociokulturellt perspektiv vid studiet av högre utbildning och sammanfattar ett forskningsprojekt med sådant perspektiv, som genomförts vid Lunds universitet. I denna explorativa studie undersöktes fem mikrokulturer som var starka med avseende på såväl forskning som undervisning. Ledare, lärare och studenter intervjuades med fokus på dimensioner som interna interaktionsmönster, ledarskap, undervisningskvalitet och relation till den omgivande kontexten. Resultaten synliggör betydelsen av gruppernas framväxt, den höga interna tilliten, det nära sambandet mellan forskning och undervisning samt den aktiva orienteringen i omvärlden. Texten diskuterar avslutningsvis också några möjliga fortsatta forskningsinriktningar.

Anders Persson beskriver i sitt bidrag två olika ramperspektiv: å ena sidan Dahllöfs och Lundgrens pedagogiska och utbildningssociologiska ramfaktorperspektiv, å andra sidan Goffmans *frame*- eller inramningsperspektiv som befattar sig med social interaktion. Perspektiven sätts i arbete i en analys av inramningar av den obligatoriska skolan baserad på styrdokument, närmare bestämt skolan som institution, som organisation/rörelse respektive som seminarium. De spänningar som finns mellan såväl dessa tre inramningar som mellan dem och olika nyansförskjutna inramningar analyseras sedan med hjälp av Goffmans *frame*-perspektiv. Avslutningsvis visas att ramfaktor- och *frame*-perspektiven med fördel kan kombineras i en analys av olika sociala interaktionsdynamiker i skolan, vilka i sin tur kan användas för att förklara och förstå variation mellan och i skolor i en rad olika avseenden.

Eva Sæthers bidrag bygger på musikaliskt inspirerade forskningsmetoder. Själva nyckelhändelsen är en intervju utförd av och med musiker i Gambia, en intervju där frågorna ställdes av musiken från den 21-strängade koran (en sorts harpa), och som fungerade som en dissociation. Utifrån denna fältarbetssituation diskuteras sinnliga forskningsmetoder, förbluffelse och didaktiska irritationer som möjliga ingredienser i lärarutbildning. Poängen med didaktiska irritationer är att de kan vändas till något positivt, med hjälp av träning i konsten att befinna sig i mellanrum och tillvarata förbluffelse. Detta i sig utvecklar en förmåga att aktivt kunna använda sig av teori i förhållande till praxis.

EPILOG

Berit Askling redogör i sitt bidrag för hur olika reformsträvanden inom den högre utbildningen medverkade till att Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kom-

mittés uppdrag kom att uttolkas på varierande sätt av olika intressenter samtidigt som dess arbete var kringgärdat av olika särbestämmelser. Att stärka lärarutbildningens vetenskapliga bas och främja skolans utveckling genom ett samlat forskningsstöd som kunde svara mot lärarutbildningens och de pedagogiskt verksammas kunskapsbehov var en angelägen reformåtgärd, som dock i sitt genomförande harmonierade dåligt med den samtidiga vidgningen av lärosätenas självständighet och den forskningspolitiska betoningen på nyfikenhetsstyrd grundforskning.

Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang

Den satsning som Lunds universitet har gjort genom att inrätta Institutionen för utbildningsvetenskap är bland annat ett uttryck för ambitionen att forskningsanknyta den ämneslärarutbildning som universitetet startade 2011 i samarbete med Högskolan Kristianstad. Det förhållandet får emellertid inte skymma det faktum att det sedan lång tid tillbaka finns utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet, vilken i många fall inte utvecklats i symbios med lärarutbildningen eller med diskursen om lärarutbildningsrelevant forskning. Vi anser att det är viktigt att både den bredare och den omedelbart lärarutbildningsrelevanta utbildningsforskningen får komma till uttryck i antologin. Att skapa mötesplatser inom Lunds universitet för utbildningsvetenskaplig forskning – som exempelvis det utbildningsvetenskapliga forskarnätverk som nu finns vid universitetet och det utbildningsvetenskapliga forskningsseminarium som finns vid Institutionen för utbildningsvetenskap där flera av texterna i denna antologi diskuterats⁴ – är av vital betydelse när det gäller att länka samman olika slags utbildningsvetenskaplig forskning.

Föreliggande antologi är i sig också ett slags möteplats för utbildningsvetenskaplig forskning. Antologin är mångdisciplinär samtidigt som författarna anlägger sina respektive ämnes perspektiv på fenomen som handlar om kunskap, utbildning och skola. Vi kan konstatera att dessa fenomen finns på flera olika nivåer inom utbildningssystemet: några handlar om den högre utbildningen, bland dessa flera om lärarutbildningen; något handlar om gymnasiet och något om grundskolan; några om elevers och föräldrars val av utbildning; andra handlar om skolan i allmänhet; åter andra behandlar utbildningsfenomen som inte omedelbart ges en institutionell placering och flera handlar om undervisning, lärande och kunskap. Texternas studieobjekt är varierande och de rör sig längs en bred skala mellan olika teorier, metoder och mellan viljan till evidensbaserad, kritiskt tänkande och den förväntansfulla nyfikenhet som fysikern Pehr Sällström en gång tolkade så här: ”I pedagogiska sammanhang är det viktigt att barn får pröva på det tankens äventyr som varit mänsklighetens...”

4 Vi vill tacka seminariedeltagarna för deras bidrag till förbättring av de tio av antologins kapitel som ventilerats i det så kallade UFO-seminariet (Utbildningsvetenskapliga forskningsseminariet). Samtliga kapitel har dessutom kommenterats av bokens redaktörer.

(Sällström 1988: 148). I en tid av starka ambitioner att styra inte bara utbildningens olika institutioner, utan också målen för individers själva lärande, är det viktigt att betona och hävda detta ovissa och fascinerande tankens äventyr.

Referenser

- Askling, Berit (2006). *Utbildningsvetenskap – ett vetenskapsområde tar form*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Beach, Dennis (2011). "Education Science in Sweden: Promoting Research for Teacher Education or Weakening its Scientific Foundations?". *Education Inquiry*, Vol. 2, No. 2, May 2011, pp. 207–220.
- Bowker, Geoffrey C. & Star, Susan Leigh (2000). *Sorting Things Out: Classification and its consequences*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Broady, Donald, Mikael Börjesson, Tobias Dalberg, Josefine Krih & Ida Lidegran (2011). *Inventering av svensk utbildningsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Forskningsinriktning för utbildningsvetenskap 2013* (2013). Vetenskapsrådets hemsida: <http://www.vr.se/omvetenskapsradet/organisation/amnesradochkommitteer/utbildningsvetenskapligakommitten/forskningsinriktningforutbildningsvetenskap2011.4.4332c49a12e7e697ac38000633.html> (besökt 2013-04-18).
- Fransson, Karin & Lundgren, Ulf P. (2003). *Utbildningsvetenskap – ett begrepp och dess sammanhang*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Hattie, John (2012). *Synligt lärande för lärare*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Olausson, Lennart, Hilliges, Marita, Åkesson, Eva & Yström, Anna (2008). *Rapport från SUHF:s arbetsgrupp för diskussion kring HSV:s utvärderingar av kvaliteten i lärosätenas utbildningar*. Stockholm: Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF)
- Sveriges lärosäten underkänner Högskoleverkets granskningar* (2008). Pressmeddelande 2008-11-11. Stockholm: Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF).
- Sällström, Pehr (1988). "Om logiska gåtor". I: Göranson, Bo (red.) *Den inre bilden. Aspekter på kunskap och handling*. Stockholm: Carlssons.
- Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen* (2008). Rapport 2008:8 R. Stockholm: Högskoleverket.